

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
К. Д. УШИНСЬКОГО»**

КРАВЕЦЬ ГАННА ВАСИЛІВНА

УДК: 323.27:93

**РЕВОЛЮЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗМІНИ ВЕКТОРА ПОЛІТИЧНОГО
ПРОЦЕСУ**

23.00.02 - політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Інституту інноваційної та післядипломної освіти Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор
ДУНАЄВА Лариса Миколаївна
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова
директор Інституту інноваційної
післядипломної освіти

Офіційні опоненти :

доктор політичних наук, доцент
ЯРОВА Ліліана Вікторівна
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
професор кафедри політичних наук

кандидат політичних наук, доцент
МУЗИЧЕНКО Ганна В'ячеславівна
Одеський державний економічний університет
доцент кафедри фінансів

Захист відбудеться 8 лютого 2013 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 4 січня 2013 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу причин, механізмів та результатів суспільних, у тому числі й політичних трансформацій – переходів політичного і загалом суспільного ладу з одного якісного стану в інший. Упродовж двох останніх століть в дослідженнях такого роду домінувала революційна парадигма, хоча й досить часто критикувалася за свій насильницький характер та радикалізм.

Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. ознаменувався крахом комуністичної ідеології, крахом Радянського Союзу, як уособлення тоталітаризму й захопленням молодих країн, новоутворених на базі колишніх радянських республік, демократичною ідеєю. Молоді держави, що мали спільне минуле та загальну мету – розбудову демократії, під спрямовуючою дією країн Європейського Союзу та США, знову звернулися до практики революційних перетворень. Такі визначення як «оксамитова революція», «кольорова революція», «революція троянд», тощо стали ознакою часу та певного географічного простору – території Східної і Південної Європи та відповідно предметом дослідження окремого напрямку політичної науки – транзитології.

Кожна з країн має свій досвід перетворень, свої національні особливості переходу, однак спільним для всіх країн є використання саме революції як механізму зміни вектора політичного процесу, способу зміни влади та масштабних перетворень в державі. Головною особливістю даного процесу став ненасильницький характер перетворень, інший контекст застосування революції як форми політичних змін та можливість моделювання революцій на замовлення опозиційних сил, що поставило під сумнів сам термін «революція».

Отже, на сьогоднішній день перед політичною наукою стоїть наукове завдання теоретичного обґрунтування терміну «революція», як форми здійснення політичних змін в суспільстві, її місця в сучасному політичному процесі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Інституту інноваційної та післядипломної освіти ОНУ імені І. І. Мечникова в межах науково-дослідницької теми «Трансформаційні процеси в Україні: основні проблеми та їх вирішення» (номер держреєстрації 0110U001038), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета і задачі дослідження. *Мета роботи* – визначення революції як механізму зміни вектора політичного процесу та обґрунтування перспектив її подальшого застосування політичній практиці.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **задачі**:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми в межах сучасної політичної науки;
- з'ясувати зміст, механізм та умови здійснення сучасного політичного процесу;

- визначити особливості здійснення політичного процесу в умовах пострадянського простору;
- простежити еволюцію уявлень про революцію в світовій суспільно-політичній думці;
- проаналізувати основні політологічні теорії революції;
- визначити механізм здійснення революцій в сучасних умовах;
- проаналізувати основні політологічні підходи до вивчення «кольорових» революцій;
- дослідити «кольорові» революції як механізм трансформації сучасних політичних режимів;
- визначити перспективи подальшого застосування революцій в сучасному політичному процесі.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає сучасний політичний процес в країнах пострадянського простору.

Предметом дослідження є революція як механізм зміни вектору сучасного політичного процесу.

Методологічною основою даного дисертаційного дослідження є як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. При побудові дисертаційного дослідження автор роботи спиралася на діалектичну методологію дослідження та дедуктивний метод викладення матеріалу, тобто будувала дослідження шляхом руху від загального до часткового, що дає змогу рухатися від загального визначення терміну «революція» зі всіма її характерними рисами до з'ясування сучасного змісту даного поняття, визначення місця в сучасному політичному процесі.

Застосування аналітичного методу дозволило якісно проаналізувати літературні джерела, які накопичила наукова думка щодо визначення теоретичних засад здійснення революцій в суспільстві, практики їх застосування в умовах демократичного переходу в країнах пострадянського простору та в Україні зокрема. Аналітичний метод також сприяв виявленню прогалин в наукових знаннях про сучасну революцію та обґрунтуванню необхідності проведення даного наукового дослідження.

Застосування аналітичного методу разом з порівняльним дозволив автору якісно підійти до аналізу політологічних підходів щодо визначення революції в сучасній політичній теорії та практиці, виявити сучасні тенденції в політологічних дослідженнях за цією проблематикою та визначити революцію як сучасний механізм політичних змін.

Крім того, при дослідженні окремих тем застосовувалися системний, порівняльний, історичний методи тощо. Системний підхід дозволив якісно проаналізувати сутність та зміст сучасного політичного процесу, показати місце та роль революції в ньому.

Порівняльний аналіз дозволив виявити спільне та відмінне в тлумаченні терміну «революція» в різні часи та в різних країнах світу, виявити спільні риси в «оксамитових» та «кольорових» революціях,

порівняти досвід наслідки їх застосування в країнах пострадянського простору, зокрема в Грузії, Україні, Киргизії тощо.

Історичний метод дозволив ґрунтовно підійти до вивчення еволюції поняття «революція» в історії світової суспільно-політичної думки, а також показати відмінності в місці та ролі революцій в політичному процесі в різні періоди розвитку людства.

При дослідженні сучасного політичного процесу автор роботи спиралася на методологію неоінституціонального підходу, а також на структурно-функціональний метод щодо визначення структури механізму зміни вектора політичного процесу, в якості якого визнано сучасну революцію.

Наукова новизна одержаних результатів. В ході даного дослідження отримано результати та висновки, які мають певну наукову новизну.

Вперше:

- обґрунтовано доцільність розгляду революції як сучасного механізму зміни вектора політичного процесу, який має свою чітко структуровану послідовність застосування певний дій, як правило, ненасильницького характеру, спрямованих на зміну діючої влади та вектора всього політичного процесу в даному суспільстві;
- доведено можливість розгляду революції як певного політичного проекту щодо зміни політичної влади в країні, який носить характер політичної технології, що має за основу маніпуляції масовою свідомістю та використанням ЗМІ для впровадження проект-революцій в життя;
- визначено перспективи подальшого застосування революцій в політичній практиці сучасних держав, в якості механізму зміни політичного режиму, а отже, й змісту політичного процесу, в тому числі й шляхом політтехнологій;
- запропоновано комплекс заходів щодо запобігання штучним революціям в політичній практиці країн пострадянського простору, серед яких найвагомішими визнано інститут парламентаризму, прозорих виборів та необхідність зміцнення культурних символів, які розділяє більшість даного суспільства.

Вдосконалено:

- знання про революцію як форму проведення політичних змін в суспільстві, визначено її сучасний зміст як механізму зміни влади в державі та відхід від традиційних для неї насильницького характеру та радикалізму;
- вчення про демократичний перехід в країнах пострадянського простору, зокрема в частині застосування революції як провідного механізму зміни влади та політичного режиму в них, а також особливостей впровадження революцій в країнах Східної Європи («оксамитові революції») та в країнах колишнього СРСР («кольорові революції»);

- теорію політичного процесу в частині знання про її сучасний зміст, структуру, акторів та механізм зміни його вектору шляхом застосування революцій;
- теоретичні уявлення про сучасні засоби маніпуляції свідомістю людей, зокрема через вплив Інтернету та ЗМІ, які використовуються політтехнологами для розробки штучних проектів революцій на замовлення опозиційних сил сучасних країн – молодих демократій.

Уточнено:

- поняття «революція» в політичній теорії, зокрема уточнено зміст, завдання та механізм її протікання в сучасних політичних умовах;
- знання про демократичний перехід в країнах пострадянського простору;
- теоретичні уявлення про місце та роль революцій в сучасному політичному процесі на пострадянському просторі та в Україні зокрема.

Практичне значення одержаних результатів. Результати, отримані в ході дослідження, можуть бути використані представниками діючої влади та опозиції при формуванні власної політичної стратегії дій. Особливого значення висновки даного дослідження можуть бути корисними для законодавців, які розробляють політичну реформу в Україні.

Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції дисертації можуть бути матеріалом для подальших наукових досліджень і дискусій з проблем політичних трансформацій в сучасних країнах пострадянського простору, а також з питань демократичного переходу та можливостей політтехнологій щодо їх впливу на політичний процес. Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні навчального курсу з теорії політології, порівняльної політології, політичної конфліктології.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені автором у виступах на науково-практичній конференції «Ольвійські читання» (м. Миколаїв, 21-22 квітня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції молодих викладачів та аспірантів «Сучасні проблеми розвитку України в умовах глобалізації» (м. Одеса, 16 квітня 2011 р.), Третій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ціннісний вимір політичної діяльності: проблеми політичного вибору в сучасному українському суспільстві» (м. Херсон, 28 квітня 2012 р.)

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації знайшли відображення у 5 наукових публікаціях, які надруковані у фахових виданнях з політичних наук.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури, який налічує 196 джерел як вітчизняних, так і зарубіжних авторів (19 стор.). Загальний обсяг роботи складає 196 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт, методологічну основу дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, розкрито зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами і темами.

Розділ перший **«Теоретико-методологічні засади здійснення політичного процесу в сучасному світі»** проаналізовано і систематизовано основні теоретико-методологічні підходи щодо вивчення категорії «революція», розроблені у зарубіжній і вітчизняній політології; досліджено зміст, механізм та умови здійснення сучасного політичного процесу та виявлені особливості його функціонування в умовах пострадянського простору.

У підрозділі 1.1 *«Ступінь наукової розробки проблеми»* відзначено, що терміни «політичний процес» та «революція» є добре відомими в політичній науці, однак кожна історична доба та кожна національна держава в ході свого політичного розвитку доводять необхідність з'ясування змісту даних понять в кожний новий період розвитку людства.

Проблеми зміни влади та способів її отримання завжди були в колі уваги політологів, зокрема, такі вчені, як В. Ачкасов, С. Володенков, О. Галкін, А. Дегтярьов, В. Ільїн, М. Ільїн, С. Кен-Рюн, С. Ліпсет, Ю. Левада, І. Лиханова, О. Макаричев, М. Михальченко, В. Сергеев, С. Торрес, П. Штомпка та інші присвятили чимало уваги різним аспектам політичних змін та способів, шляхів легітимного та нелегітимного отримання влади в сучасних суспільствах.

Революція як політичний феномен в межах політичної теорії на сучасному етапі перебуває в якості найбільш актуальних. Серед зарубіжних вчених найбільшої уваги заслуговують роботи Дж. Девіса, Т. Роберта Гарра, Г. Екштейна, Н. Смелзера, С. Хантингтона, Ч. Тіллі, Т. Скокпол та інших. Такі українські автори, як Н. Гедікова, О. Долженков, А. Колодій, П. Кузьмін, А. Магун, Ю. Мацієвський, М. Мілова, Володимир та Віктор Мейтуси, Г. Музиченко, С. Наумкіна, С. Ростецька, В. Якушик, Л. Ярова та інші чимало уваги приділили цій проблематиці. Корисними в даному аспекті є й роботи російських політологів, зокрема С. Кара-Мурзи, В. А. Мау, І. В. Стародубровської. Виникають нові терміни та визначення революції, змінюються завдання та цілі останніх, що вимагає наукової рефлексії в даній площині й викликало необхідність проведення даного політологічного дослідження.

Підрозділ 1.2 *«Сучасний політичний процес: зміст, механізм та умови здійснення»* присвячений з'ясуванню сучасного уявлення про політичний процес в межах політичної науки та особливостей його впровадження в політичній практиці сучасних держав.

Проведене дослідження дозволило визначити політичний процес як вид соціального процесу, який характеризує певну сторону, механізм дії

політичної системи суспільства, політичну свідомість, політичну культуру тощо. За своєю структурою політичний процес складається з політичних відносин між його учасниками та політичної діяльності. Сучасність, що характеризується домінуванням горизонтальних мережевих форм організації взаємин, відбивається відповідним чином і на відносинах всередині політичного процесу, що характеризується мережевістю та обов'язковістю отримання владних легітимних повноважень щодо здійснення певних дій в інтересах всього суспільства або його частини. Політична діяльність як складова політичного процесу характеризується спрямованістю дій політичних акторів щодо зміни або розвитку політичної системи.

Політичний процес має дворівневу структуру: перший рівень уявляє собою офіційні акти та дії, які нормативно визначають розташування політичних сил та характер їх діяльності, а другий рівень – це неофіційні взаємодії політичних акторів з приводу доступу до ресурсів та важелів влади.

Підрозділ 1.3 «*Особливості здійснення політичного процесу в умовах пострадянського простору*» дозволив виявити ті спільні та відмінні ознаки здійснення політичного процесу, які мають новоутворені молоді демократії пострадянського простору у порівнянні з іншими країнами світу.

Зокрема з'ясовано, що політичний процес в даних країнах відбувається в межах загальносвітового політичного процесу, який відбивається на них через сприйняття країнами-учасницями основних тенденцій розвитку світового політичного процесу, а саме демократизації, глобалізації тощо. Політичний процес в країнах «третьої хвилі» демократизації доцільно аналізувати саме в межах процедурного підходу, який ґрунтується на ролі національних еліт, встановленні демократичних процедур, а не акцентує уваги на самій сутності демократії. Саме ця обставина і є головною особливістю політичного процесу в країнах пострадянського простору.

На якість політичних трансформації в країнах пострадянського простору істотно вплинула політична еліта, яка визначила успіх таких трансформації та загальний характер політичного процесу в кожній з країн, що вдалися до демократичних перетворень. Ситуація перебування «тих самих людей при владі» в одних випадках призвела до тривалого процесу стагнації і гальмування реформ (як в Україні), а в інших випадках – навпаки сприяла швидкому переходу до демократії (як в Естонії чи Латвії).

В цілому посткомуністичні трансформації являють новий тип процесу суспільно-політичних перетворень, специфіка якого полягає в тому, що якісні перетворення одночасно охоплюють собою усі сфери суспільного життя; процес перетворень в новоутворених державах має бінарну структуру, поєднуючи у собі соціально-політичну та національно-політичну трансформації; ступінь руйнації тоталітарних режимів в різних країнах був неоднаковий, що зумовило різні шляхи краху режимів.

У висновках до першого розділу зазначено, що політичний процес як основна категорія політологічного дискурсу, є досить розробленою в науковому сенсі, однак сучасність призводить до численних змін в змісті,

структурі та вимірах аналізу політичного процесу, що зумовлює постійну актуальність наукового пошуку в даному напрямку політологічних досліджень. Особливої уваги в даному аспекті потребує новостворена сукупність новітніх демократій, що виникли в результаті розпаду СРСР та отримали спільну назву «країни пострадянського простору». В межах даного простору відбувається специфічний, притаманний тільки даній групі країн політичний процес, який є досить нерозвинутим і малодослідженим в межах політичної науки.

Другий розділ роботи **«Революція та її місце в політичному процесі: історичні та теоретичні аспекти»** зосереджується на аналізі уявлень про революцію в світовій суспільно-політичній думці, виявленню основних наукових концепції та теоретичних підходів щодо тлумачення її місця та ролі в політичному процесі та визначенні механізму здійснення революцій як різновиду політичних змін.

Підрозділ 2.1 *«Еволюція уявлень про революцію в світовій суспільно-політичній думці»* дозволив простежити розвиток уявлень про революцію в контексті розвитку суспільства від часів античності до сучасності.

Слово «*revolutio*» латинського походження уперше з'являється в християнській літературі пізньої античності і застосовується до таких явищ, як відвалений камінь у поховання Христа або до мандрів душі. В епоху Середньовіччя термін «революція» поступово трансформується: спочатку вживається в астрономічному значенні, означаючи феномен кругового руху світил навколо Землі (М. Копернік), а потім переноситься в політичне життя і використовується в значенні «реставрація», відновлення політичного режиму (Ф. де Греналь), а ще пізніше – застосовується в політичному сенсі для вказівки на громадянський безлад і зміну влади (Дж. Віллані).

Після Англійської революції XVII ст. зміст поняття «революція» починає охоплювати усю сукупність змін і зближується з раніше протилежними поняттями «заколоту», «бунту», «повстання», відрізняючись від них глибиною перетворень. З кінця XVII ст. слово «революція» стає більш вживаним і привертає увагу філософів (Т. Гоббс, Дж. Локк), які відзначають, що революція полягає в руйнуванні старого порядку і будівництві нового, хоча і не є сприятливим явищем, їх взагалі краще не припускати. Відтепер «революція» остаточно звільняється і від астрономічного, і від реставраційного навантаження і поступово перетворюється на ідеологічну цінність та починає означати одиничну історичну подію, зі значними онтологічними і епістемологічними наслідками.

Новацією XVIII ст. стало ущільнення терміну «революція», яка повністю відокремлюється від своїх природних витоків і спрямовується відтепер на впорядкування в соціальному плані досвіду, що перевертає існуючі уявлення. Сам термін із політичної площини вживання переходить у соціальну, набуває соціального контексту. Революції в Європі XIX ст. позначаються все більшою участю пролетаріату, проте антагонізми, властиві

капіталістичному засобу виробництва, породжують в ХІХ столітті нові концепції революції, тепер уже майбутньої, антикапіталістичної.

Підрозділ 2.2 «*Політологічні теорії революції*» доводить, що сучасне наукове знання про революцію можна представити у вигляді концепції, ідеології та теорії революції, як увесь комплекс ідей, накопичений соціогуманітарним знанням.

Найбільш загальну класифікацію теорій революції в залежності від того, що теорії ставлять в центр своїх моделей – діяльність або структурний контекст, пропонує П. Штомпка, який поєднує найбільш відомі теорії революції в так звані школи: біхевіористську, психологічну, структурну і політичну.

Яскравим представником біхевіористичної школи є П. Сорокін, який зосередився на причинах «революційного відхилення в поведінці людей» в сфері основних, базових потреб і інстинктів людини. Психологічні теорії концентруються на проблемі комплексних мотиваційних орієнтацій (Дж. Девіс і Т. Гарр, теорія «відносної депривації»), структурні теорії є продуктом структурних обмежень та напруженостей і характеризуються специфічними стосунками між громадянами і державою, шукаючи причини революції на соціальному рівні (Т. Скокпол). В політичних теоріях революція розглядається лише як політичний феномен, що виникає з процесів, які відбуваються виключно в політичній сфері як результат порушення балансу влади і боротьби суперників за управління державою (Ч. Тіллі).

Окрему роль відводять теоріям революції К. Маркса та В. Леніна, які істотно вплинули на хід історії ХХ століття. Якщо в основу марксистської моделі революції лягло уявлення про провідну роль економічних процесів в розвитку суспільства та про політичну боротьбу, як боротьбу класів, то в ленінському варіанті, пристосованому до російського ґрунту, диктатура пролетаріату не була домінуючою, а революція бачилася на соціалістичний манер.

Теорія революції А. Грамші стала важливою подією в сучасній політології. Вчення про гегемонію, що є не застаткованим, одного разу досягнутим станом, а динамічним, безперервним процесом, який потрібно безперервно оновлювати і завойовувати, в основі даного процесу є «культурне ядро», підривання якого і є умовою революції, що дало основу для розуміння багатьох політичних перетворень, зокрема, перебудови в СРСР (грамшіанська революція), «оксамитових революцій».

Підрозділ 2.3 «*Механізм здійснення революцій*» зазначає, що сучасна революція – це певна послідовність конкретних дій суспільства, спрямована не просто на зміну влади в особі певної еліти, а якісне зрушення старого режиму, заміна його на новий, з іншими цінностями та ідеалами розвитку.

Визначення революції та механізму її здійснення в суспільстві зазнали певної еволюції, рухаючись від розуміння революції як відмінного від заколоту та війн за незалежність процесу, при цьому з яскраво визначеними особливостями їх протікання в західних та східних країнах (С. Хантінгтон),

до спроб сформулювати єдину концепцію революції та механізму її здійснення для всіх сучасних країн.

На сучасному етапі поняття «революційна ситуація» визначається як нестійкий суспільний стан, за яким достатньо невеликого поштовху в потрібному напрямку, щоб «процес пішов», виникли зміни, що свідчать про початок революції. Революційна ситуація має свої внутрішні фази протікання: (1) незадоволеність широких верств населення та груп в політичних процесах держави, що проявляється у вигляді постійних протестів цих верств та груп; (2) невдоволеність розростається, охоплює більшість структур соціальної системи, доки не виливається у організовані або спонтанні дії, що спрямовані на руйнування існуючої системи влади; (3) об'єднання всіх невдоволених соціальних груп у єдину силу, що контролює владу і визначає можливість здійснення революційних процесів за рахунок прямої дії на владу, навіть до її зміни; (4) розповсюдження невдоволеності на усі верстви населення.

На стадії безпосереднього здійснення виступу народних мас в сучасних умовах спостерігається ситуація, коли вищі органи вже непрацюючої влади самі відмовляються від повноважень на користь народу, і таке положення закріплюється рішеннями існуючих законодавчих та судових органів або ж референдумом,

Найбільш вагомую фазою (стадією) протікання революції вважається остання – стадія здійснення перетворень в суспільстві після захоплення влади. В межах даної стадії виділяють п'ять етапів: (1) здійснення революційних змін; (2) прийняття нових рішень про зміни в соціальному просторі, в економічних та культурних відносинах, які б відповідали надіям революційних мас; (3) створення нових або трансформація старих органів влади за рахунок поповнення їх революціонерами, але за професійною, а не політичною ознакою; (4) посиленням порушень в роботі системи управління, що призводить до реанімації раніше існуючих органів, хоча і під новими назвами; (5) поступова заміна кадрів серед тих, хто не може впоратися з керівною роботою.

У висновках до другого розділу зазначено, що революція починається тоді, коли в умовах сформованої революційної ситуації влада на місцях починає переходити від старих правителів до народних представників. Сам же революційний процес охоплює декілька фаз, які мають свої особливості від яких залежить результат революції. Механізм сучасної революції передбачає поступову зміну наступних фаз: революційна ситуація – безпосереднє здійснення виступу народних мас (отримання влади) – перетворення після захоплення влади.

Третій розділ роботи **«Місце та роль «кольорових» революцій в політичному процесі сучасних пострадянських країн»** присвячений аналізу досвіду країн Східної та Центральної Європи щодо застосування революції як способу зміни політичного режиму.

Підрозділ 3.1 *«Основні політологічні підходи до вивчення «кольорових» революцій»* присвячений аналізу сучасних політологічних підходів до дослідження кольорових революцій, які є ознакою сучасності на пострадянському просторі.

Сучасна політологія налічує чимало підходів до аналізу та визначення кольорових революцій, які мають чітко виражене авторське бачення та зосереджують увагу на тому чи іншому аспекті їх дії. Серед провідних західних політологічних досліджень пострадянських революцій найбільш поширеними вважають теорії В. Банса та Ш. Волчик, які зосереджувались на вивченні наслідків регіональної дифузії, стратегії керівництва та народних протестів, та підхід С. Левіцкі та Л. Вея, які звертають увагу на міцність правлячої партії авторитарного режиму та зв'язків країни із Заходом.

Окремим напрямом в дослідженні сучасних революцій є теорія Х. Аренд, згідно з якою революції є втіленням фундаментальної потенційної здатності людини творити політичні зміни, а їх успіх вимірюється тим, наскільки вони створюють інституційну базу для постійної активної участі громадян у вільній дорадчій діяльності. В такому ракурсі революції увінчуються успіхом зусилля, оперті на колективну і свідому мобілізацію, метою яких є зміна існуючих принципів і практик, що стосуються основної сфери життя.

В межах транзитології склалися нові наукові підходи, головною ознакою яких є тлумачення революцій як механізму переходу від авторитарних режимів до демократичних в країнах пострадянського простору. Серед таких теорій необхідно зазначити роботи А. Колодій та Н. Коровіциної, які на перший план виносили ціннісний компонент та формування нової свідомості у населення. Розгляд революції як переходу, транзиту викликало негативну оцінку серед класичних політологів. Зокрема, Ж.-Ф. Ревель вважає кольорові революції не справжніми революціями, а «визвольними контрреволюційними війнами», оскільки вони не пропонують досі не випробуваних рішень, а повертають суспільства до тієї миті, що безпосередньо передувала їхньому входженню у тоталітаризм.

В цілому аналіз реальних прикладів революційних подій в країнах пострадянського простору свідчить про те, що революції переходу відбувалися в нових політичних, інформаційних умовах, зокрема, успіх їх залежав від вміння заволодіти увагою ЗМІ. Це дає підстави говорити про революції переходу як про революції нового типу – революції інформаційного суспільства.

Підрозділ 3.2 *«Кольорові революції як механізм трансформації сучасних політичних режимів»* довів, що оновлене тлумачення терміну «революція» викликане особливістю завдань та контекстів такого роду змін в країнах пострадянського простору, що призвело до появи терміну «оксамитова революція», під яким розуміється один зі способів повалення комуністичних режимів: поступових реформ, насильницького усунення

старої влади через народне повстання; розпаду комуністичних імперій та шляхом «оксамитових революцій».

Особливістю «оксамитових революцій» було те, що комуністів примусили відмовитися від монополії на владу та погодитися провести вільні конкурентні вибори під тиском масових протестів мирного характеру, отже, докорінна зміна політичного режиму відбувається без застосування збройного насильства. На відміну від «оксамитових», «кольорові революції» мають свої ознаки: ненасильницький характер з мінімальною кількістю жертв, коли боротьба ведеться психологічною, соціальною, економічною та політичною зброєю, що застосовується населенням та суспільними інститутами; здійснюються великими масами народу, організованого в масові рухи в боротьбі з владою; ґрунтуються на сформованому апогеї невдоволеності мас і потрібен лише детонатор, щоб відбувся соціальний вибух, в якості якого можуть слугувати вибори.

«Кольорові революції» революціями по суті не є, оскільки основи влади вони не змінюють. Вони не ставлять за мету знищення існуючої системи влади, а лише тих, хто стоїть на верхній її сходинці на момент здійснення революції, а реалізується вона тими, хто хотів би цю владу отримати, спираючись на виступи народних мас.

У підрозділі 3.3 *«Перспективи подальшого застосування революцій в сучасному політичному процесі»* доводиться, що процес демократизації в країнах сучасного світу ще не закінчився, а тому революція як спосіб та механізм демократичного переходу залишається актуальним та працюючим механізмом політичних трансформацій. Оксамитовий, тобто ненасильницький спосіб політичних трансформацій перетворює сучасну революцію на дієвий механізм зміни політичного режиму, оскільки повертає революцію в її первинне значення – як перевороту у свідомості, природних речах тощо. Саме ця ознака масштабності змін актуалізує революцію та робить її більш бажаною в сучасному суспільстві, тоді як повільні за змістом еволюційні реформи бачаться лише як модернізація старого, що втратив актуальність та дієвість режиму.

Можливість та актуальність кольорових революцій в країнах пострадянського простору визначається гальмуванням процесу демократизації суспільства, коли «грамшанська революція» з характерним зниженням авторитету домінуючого владного культурного контексту перебуває на піку активності, а застосування та поширення сучасних способів комунікації та впливу на свідомість людей, формують сприятливі умови для вибуху соціальних невдовольень. Наявність харизматичних лідерів та бажання певної групи людей отримати владу підсилюють можливості застосування саме революції як механізму зміни політичної влади в суспільстві.

Для запобігання вибуху нових кольорових революцій сучасна політична теорія пропонує посилювати роль парламенту як майданчика для обміну ідеями, для представництва інтересів всіх прошарків суспільства та як

послаблення впливу опозиції на свідомість людей шляхом залучення її до процесу прийняття політичних рішень. Ще одним напрямком в даному аспекті є забезпечення прозорості та відкритості інституту виборів в державі, уникнення можливості їх використання як детонатора політичних невдоволень.

У висновках до *третього розділу* зазначено, що термін «революція» в межах сучасної політичної теорії зазнав значних змін, викликаних протіканням демократичних перетворень в сучасних країнах. Революція сьогодні постає як спосіб докорінних змін, пов'язаних не просто зі зміною політичної влади та політичного процесу, а й всього соціально-культурного контексту та свідомості людей, як бажаний вектор зміни політичного процесу та всього способу життя.

У висновках дисертаційного дослідження наголошено, що:

1. Революція як соціальна масштабна подія, що призводить до корінних змін в суспільстві в межах сучасної політичної теорії та практики значно трансформувала своє тлумачення й наразі під такою розуміють ненасильницькі дії, політичну технологію зміни вектору політичного процесу як вистави, що поєднує політичні інструменти з елементами впливу на масову свідомість. Практика застосування революцій в країнах пострадянського простору довела факт зміни змісту та форми протікання революції, перетворивши її на механізм зміни влади, внаслідок чого змінюється не стільки політичний режим, а лише владна еліта.

2. Головною особливістю сучасних революцій є їх технологічний аспект, можливість їх застосування в політичній практиці за суб'єктивною волею певної групи. Такий інструментальний підхід визначає революцію як певний набір дій, процедур та правил їх проведення, коли революція формується як вистава, де участь беруть великі маси людей, сформовані за допомогою засобів впливу на їх свідомість через ЗМІ, а найбільш вдалий час для їх застосування – вибори, легітимна можливість та демократична природа застосування яких перетворює революцію на дієвий механізм змін вектору політичного процесу в межах сучасних національних держав.

3. Термін «революція» в різні історичні періоди мав свої особливості: уперше з'являється в християнській літературі, в добу Середньовіччя переноситься в політичне життя і використовується в значенні «реставрація», відновлення політичного режиму, а пізніше – для вираження громадського безладу і зміну влади. Англійська та французька революції перетворили її на ідеологічну цінність та одиничну історичну подію і лише у XVIII ст. термін «революція» набуває соціального контексту, як фундаментальне «перетворення суспільства суспільством».

4. Сучасна політична теорія в якості механізму здійснення політичних революцій визнає набір політичних дій, інструментів, подій, процедур та правил, які об'єднані спільною метою – впровадженням в життя ідеалів даної революції. Структурно механізм здійснення сучасних революцій виглядає як набір фаз (стадій, етапів), що послідовно змінюють та продовжують один

одного: революційна ситуація – безпосереднє здійснення виступу народних мас (отримання влади) – перетворення після захоплення влади.

5. Політичні трансформації в країнах пострадянського простору призвели до появи таких термінів як «оксамитові» та «кольорові революції». Під «оксамитовими революціями» розуміється один зі способів повалення комуністичних режимів: від поступових реформ до насильницького усунення старої влади через народне повстання. «Кольорові революції», які історично були пізніше за «оксамитові» та охопили країни колишнього СРСР, мали ненасильницький характер протікання, боротьба велася психологічною, соціальною, економічною та політичною зброєю за допомогою великих мас народу, ґрунтувалася на невдоволеності мас і часто в якості детонатора соціального вибуху використовували вибори.

6. Сучасні революції виступають як механізм зміни політичного режиму, як сучасна технологія зміни влади – політична вистава, заснована на нових методах маніпуляції свідомістю людей. Як вистава, революція має певну технологічну схему, деталі і наповнення якої можуть змінюватися, але «скелет» залишається єдиним. Перша вимога – відбір людини – вождя революції, яка має бути прихильна демократичним цінностям і ідеалам свободи. Другий елемент технології – створення територіального анклав, коли усередині країни формується територія, де кандидат отримує безумовну підтримку. Третє завдання – впровадження в масову свідомість і закріплення там декількох простих стереотипів, що відповідають формулі непорушної істини: «вороги проти наших». Це загальне правило усіх революцій.

7. В країнах пострадянського простору загроза виникнення кольорових революцій залишаються актуальними для багатьох країн, зокрема Росії, Казахстану та України, що пов'язано з характерним зниженням авторитету домінуючого владного культурного контексту політичної дійсності, а застосування та поширення сучасних засобів комунікації та впливу на свідомість людей формують сприятливі умови для вибуху соціальних невдоволень. Наявність харизматичних лідерів та бажання певної групи людей отримати владу підсилюють можливості застосування саме революції як механізму зміни політичної влади в суспільстві.

На практиці в даних країнах формуються всі ознаки революційної ситуації, коли зростає, в тому числі і за рахунок технологій маніпуляції свідомістю, невдоволеність широких верств населення політичною та соціально-економічною ситуацією в країні, відбувається значне зниження рівня життя, а виступи опозиційних сил придушуються.

8. Для запобігання вибуху нових кольорових революцій та використання їх в якості технологічної вистави для зміни влади сучасна політична теорія пропонує посилювати авторитет культурних символів, яких додержується діюча влада, не розмивати їх контекст та не піддавати їх сумніву та критиці в ЗМІ; посилювати роль парламенту як майданчика для представництва інтересів всіх прошарків суспільства; забезпечення

прозорості та відкритості інституту виборів в державі, уникнення можливості їх використання як детонатора політичних невдовольень.

9. Сучасна революція як спосіб та механізм демократичного переходу залишається актуальним та працюючим механізмом політичних трансформацій. Оксамитовий, тобто ненасильницький спосіб політичних трансформацій, перетворює її на дієвий механізм зміни політичного режиму, оскільки повертає революцію в її первинне значення – як докорінних змін у конституційному ладі, всьому політичному процесі в цілому. Саме ця ознака масштабності змін актуалізує революцію та робить її більш бажаною в сучасному суспільстві, особливо в умовах глибинної світової кризи соціально-економічного та політичного життя.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кравець Г. В. Категорія «революція» в політичній теорії / Г. В. Кравець // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2010. – № 18 (119). – С. 160-168.
2. Кравець Г. В. «Кольорові революції» та їх місце в політичному процесі сучасних держав / Г. В. Кравець // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2011. – № 5 (130). – С. 182-191.
3. Кравець Г. В. Революція як механізм зміни влади в країнах пострадянського простору / Г. В. Кравець // Перспективи. Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. – Науки : філософія, політологія, історія. – 2011. – № 3 (49). – С. 77-82.
4. Кравець Г. В. «Кольорові революції» як механізм трансформації сучасних політичних режимів» / Г. В. Кравець // Політологічні записки : Зб. наук. праць. Вип. 2 (6). – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 165 – 174.
5. Кравець Г. В. Еволюція поняття «революція» в політичній теорії : від виникнення до сучасного розуміння / Г. В. Кравець // Політичний менеджмент. – 2012. – № 1-2. – С. 43-49.

Анотація

Кравець Г.В. Революція як механізм зміни вектору політичного процесу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2013.

В ході дослідження було доведено, що революція, як соціальна масштабна подія, що призводить до корінних змін в суспільстві, в межах сучасної політичної теорії та практики значно трансформувала своє тлумачення й наразі під такою розуміють ненасильницькі дії, політичну технологію зміни вектора політичного процесу як вистави, що поєднує політичні інструменти з елементами впливу на масову свідомість.

Головною особливістю сучасних революцій визнається їх технологічний аспект, можливість застосування в політичній практиці за суб'єктивною волею певної групи. Такий інструментальний підхід дозволяє визначити революцію як певний набір дій, процедур та правил їх проведення, коли революція формується як вистава, де участь беруть великі маси людей, сформовані за допомогою засобів впливу на їх свідомість через ЗМІ, а найбільш вдалий час для їх застосування – вибори, легітимна можливість та демократична природа застосування яких перетворює революцію на дієвий механізм змін вектора політичного процесу в межах сучасних національних держав.

Ключові слова: революція, кольорові революції, політичний процес, політичний режим, політична влада, механізм зміни влади, демократичний перехід, політтехнології, політична еліта, культурні символи, маніпуляція, ЗМІ, революційна ситуація.

Аннотація

Кравець А.В. Революция как механизм смены вектора политического процесса. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2013.

В ходе исследования было доказано, что революция как социальное масштабное событие, приводящее к коренным изменениям в обществе, в рамках современной политической теории и практики значительно трансформировала свое толкование, и сейчас под таковой понимают ненасильственные действия, политическую технологию изменения вектора политического процесса как спектакля, сочетающего политические инструменты с элементами воздействия на массовое сознание.

Анализ практики применения революций в странах постсоветского пространства доказал факт изменения содержания и формы протекания революции, превратив ее в механизм смены власти, вследствие чего изменяется характер и содержание всего политического процесса.

Главной особенностью современных революций признается их технологический аспект, возможность применения в политической практике по субъективной воле определенной группы. Такой инструментальный

подход позволяет определить революцию как набор действий, процедур и правил их проведения, когда революция выступает как спектакль с участием больших масс людей, сформированных с помощью средств воздействия на их сознание СМИ, а самое подходящее время для их применения - выборы, легитимная возможность и демократическая природа которых превращает революцию в действенный механизм изменения вектора политического процесса.

На основе анализа современных политологических теорий революций в качестве механизма их осуществления обозначен набор политических действий, инструментов, событий, процедур и правил, объединенных общей целью – внедрением в жизнь идеалов данной революции. Структурно механизм осуществления современных революций выглядит как набор фаз (стадий, этапов), которые последовательно изменяют и продолжают друг друга: революционная ситуация – непосредственное осуществление выступления народных масс (получение власти) – преобразование после захвата власти.

В работе анализируются политические трансформации в странах постсоветского пространства, которые привели к появлению таких терминов как «бархатные» и «цветные» революции. Под «бархатными революциями» понимается один из способов свержения коммунистических режимов: от постепенных реформ до насильственного устранения старой власти через народное восстание. «Цветные революции», которые исторически были позднее «бархатных», имели ненасильственный характер протекания, борьба велась психологическими, социальными, экономическими и политическими методами при помощи масс и основывалась на их неудовлетворенности, а в качестве детонатора социального взрыва использовали выборы.

Указывается, что современные революции выступают как механизм смены политического режима, как современная технология смены власти – политический спектакль, основанный на новых методах манипуляции сознанием людей. Как спектакль революция имеет определенную технологическую схему, детали и наполнение которой могут меняться, но «скелет» остается единым. Первое требование – выбор человека-вождя революции, который должен быть привержен демократическим ценностям и идеалам свободы. Второй элемент технологии – создание территориального анклава, когда внутри страны формируется территория, где кандидат получает безусловную поддержку. Третья задача – внедрение в массовое сознание и закрепление там нескольких простых стереотипов, отвечающих формуле незыблемой истины: «враги против наших». Это общее правило всех революций.

В работе подчеркивается, что на постсоветском пространстве угроза возникновения цветных революций остается актуальной для многих стран, в частности России, Казахстана и Украины, что связано с характерным снижением авторитета доминирующего властного культурного контекста политической действительности, а применение и распространение

современных средств коммуникации и воздействия на сознание людей формируют благоприятные условия для взрыва социального недовольства. Наличие харизматических лидеров и желание определенной группы людей получить власть усиливают возможности применения именно революции как механизма смены политической власти в обществе.

Проведенное исследование позволило предположить, что на практике в этих странах формируются все признаки революционной ситуации, когда растет, в том числе и за счет технологий манипуляции сознанием, недовольство широких слоев населения политической и социально-экономической ситуацией, происходит значительное снижение уровня жизни, а выступления оппозиционных сил подавляются.

В качестве рекомендации для предотвращения возникновения новых цветных революций и использования их в качестве спектакля-технологии смены власти современная политическая теория предлагает усиливать авторитет культурных символов, которых придерживается действующая власть, не размывать их контекст и не подвергать их сомнению и критике в СМИ; усиливать роль парламента как площадки для представительства интересов всех слоев общества и т.д.

Ключевые слова: революция, цветные революции, политический процесс, политический режим, политическая власть, демократический транзит, политтехнологии, политическая элита, культурные символы, манипуляция, СМИ, революционная ситуация.

SUMMARY

Kravets G.V. The revolution as a mechanism for change vector of the political process. – The Manuscript.

Thesis for a degree in political science, after specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2013.

The survey proved that the revolution as a major social event, leading to fundamental changes in society, within the modern political theory and practice has transformed its interpretation and understanding out under such non-violent action, a political technology changes the vector of the political process as performances that combines elements of policy instruments with impact on public consciousness.

Analysis of application of revolutions in the former Soviet Union has proved the fact of changes in content and form of the flow of the revolution, transforming it into a mechanism for regime change, thus changing the nature and content of the whole political process.

The main feature of modern revolutions recognized its technological aspect, the opportunity in political practice by the subjective will of a group. This

instrumental approach to determine the Revolution as a set of actions, procedures and rules of conduct when the revolution is becoming a show where the participation of large masses of people, formed by means of influence on their minds through the media, and the most successful time for their application - elections, legitimate opportunity and democratic nature of the use of which makes the revolution in an effective mechanism for change vector of the political process within the modern nation-states.

Key words: revolution, color revolutions, the political process, political regime, political power, the mechanism of regime change, democratic transition, political technology, political elite, cultural characters, manipulation, MASS-MEDIA, revolutionary situation.